

SPOLOČNOSŤ & DEJINY

Mark Forsyth

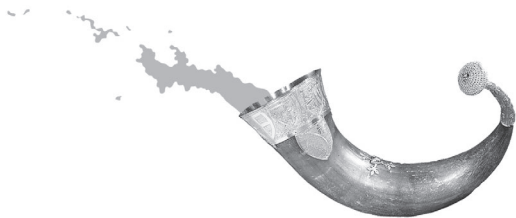
STRUČNÉ DEJINY OPITOSTI

Ako sa ľudstvo veselilo od doby
kamennej po súčasnosť

Preklad Ivana Krekáňová

m a m
m a s

Mark Forsyth

Stručné dejiny opitosti

Ako sa ľudstvo veselilo
od doby kamennej po súčasnosť

Z angličtiny preložila
Ivana Krekáňová

Verše prebásnil
Ján Štrasser

m a **ma**
m a š

Obsah

Úvod

Prvá kapitola:

Evolúcia

15

Druhá kapitola:

Pravek pitia

25

Tretia kapitola:

Sumerské bary

31

Štvrtá kapitola:

Staroveký Egypt

43

Piata kapitola:

Grécke sympózium

55

Šiesta kapitola:

Pitie v starovekej Číne

67

Siedma kapitola:

Biblia

75

Ôsma kapitola:
Rímske konvívium

85

Deviata kapitola:
Doba temna

97

Desiata kapitola:
Pitie na Blízkom východe

105

Jedenásta kapitola:
Vikinský *sumbl*

119

Dvanásta kapitola:
Stredoveká krčma

129

Trinásta kapitola:
Aztékovia

141

Štrnásta kapitola:
Ginové šialenstvo

147

Pätnästa kapitola:

Austrälia

161

Šestnästa kapitola:

Salón na divokom západe

173

Sedemnästa kapitola:

Rusko

189

Osemnästa kapitola:

Prohibícia

199

Epilóg

Bibliografia

Podäkovanie

Úvod

Obávam sa, že v skutočnosti vlastne neviem, čo je to opitosť. To sa môže zdať ako zvláštne priznanie pre človeka, ktorý sa chystá písať o dejinách opilstva, ale ak mám byť úprimný, keby autori dovolili takej maličkosti, akou je nevedomosť, aby im bránila v písaní, kníhkupectvá by zivali prázdnotou. Nejakú predstavu však predsa len mám, veď rozsiahlemu empirickému výskumu opitosti sa venujem už od štrnástich. V mnohých ohľadoch si rád sám seba predstavujem ako akéhosi novodobého sv. Augustína, ktorý na otázku „Čo je teda čas?“ odpovedal zamyslením: „Keby sa ma na to nik nepýtal, vedel by som to. Keď to mám však niekomu vysvetliť, vtedy to už neviem.“ Vymeňte *čas za opitosť*, a v podstate dostanete môj svätý postoj.

Som si vedomý niektorých základných lekárskeho faktov. Pár pohárikov ginu s tonikom vám zhorší reflexy, tucet alebo viac vás opätovne zoznámí s vašim obedom a sťaží schopnosť postaviť sa a neurčitý počet, ktorý nie som ochotný skúmať, vás zabije. Ale to nie je to, čo vieme (v augustínovskom zmysle), že opitosť je. Keby mi na dvere zaklopal mimozemšťan a spýtal sa, prečo ľudia na tejto prapodivnej planéte neustále pijú alkohol, určite by som mu neodpovedal: „Ale, to len preto, aby sme si zhoršili reflexy. Je to v podstate len preto, aby sme neboli príliš dobrí v pingpongu.“

V tejto súvislosti sa zvykne skloňovať mýtus, že alkohol znižuje zábrany. Nič nemôže byť ďalej od pravdy. Keď som pod parou, robím rôzne veci, ktoré som nikdy *nechcel* robiť za triezva. Dokážem sa hodiny rozprávať s ľuďmi, ktorých by som za triezva považoval za nudných. Spomínam si, ako som sa raz vyklonil z okna bytu v Cam-

den Town, mával krížom a volal na okoloidúcich, aby sa kajali. To veru nie je niečo, čo túžim robiť za triezva, len na to nemám odvahu.

Každopádne, niektoré účinky alkoholu nespôsobuje alkohol. Je strašne ľahké rozdať ľuďom nealkoholické pivo a nepovedať im, že neobsahuje alkohol. Potom ich pri pití pozorujete a robíte si poznámky. Sociológovia to robia neustále a výsledky sú konzistentné a presvedčivé. Po prvé nikdy neverte sociológovi v bare, musíte ho sledovať pozorne ako jastrab. Po druhé, ak pochádzate z kultúry, kde má alkohol spôsobiť, že budete agresívni, budete agresívni. Ak pochádzate z kultúry, kde vás má priviesť bližšie k bohu, skončíte v nábožnom vytržení. Môže sa to dokonca meniť z jedného posedenia na druhé. Ak istivý sociológ oznámi, že skúma alkohol a libido, každý začne byť nadržaný; ak povie, že je to o spievaní, všetci zrazu začnú zborovo vyspevovať.

Ľudia menia správanie ešte aj podľa toho, aký druh alkoholu si myslia, že pijú. Aj keď účinná látka – etanol – je rovnaká, ľudia menia správanie v závislosti od pôvodu a kultúrnych asociácií daného nápoja. Pri Angličanoch je veľmi pravdepodobné, že po pár pohároch piva začnú byť agresívni, ale dajte im víno – ktoré sa spája s tým, čo je nóbl a francúzske, a začnú byť zdržanliví, uhladení a vo vážnych prípadoch si nasadia baretku. Nie nadarmo máme pivných ožranov, ale nie vermútových vandalov či likérových hulvátov.

Niektorí ľudia sa veľmi nahnevajú, keď im toto poviete. Trvajú na tom, že alkohol spôsobuje to, čo nemajú radi – nech už je to čokoľvek. Povedzme násilie. Ak poukážete na to, že kultúry, kde je alkohol zakázaný, sú aj bez neho násilné, len si čosi odfrknú. Ak poukážem na to (čo teda zodpovedne môžem), že pijem oveľa viac ako väčšina ľudí, ale že som nikoho neudrel od veku asi ôsmich rokov (predtým sa opojné nápoje nikdy mojich pacifistických pier nedotkli), povedia: „No dobre, ale čo druhí ľudia?“ Vždy sú to druhí ľudia, nech ich šľak traťí – tí druhí sú peklo. Ale väčšina ľudí je schopná popíjať počas príjemnej večere bez toho, aby čo i len raz bodla host'a po svojej pravici.

A v nepravdepodobnom prípade, že by ste sa náhle transportovali do iného času a na iné miesto, staroveký Egypt’an by bol asi veľmi prekvapený, že nepijete preto, aby sa vám zjavila bohyňa Sachmet s levou hlavou – myslel som si, že to robí *každý*, povedal by. Neolitický šaman by sa čudoval, prečo nekomunikujete s predkami. Príslušník etiópskeho kmeňa Suri by sa zas pýtal, prečo ste ešte nezačali pracovať. To je totiž to, čo Suriovia robia, keď pijú, ako hovorí príslovie: „Kde nie je pivo, tam nie je práca.“ Drobná technická poznámka na okraj: nazýva sa to prechodné pitie, teda pitie na znak prechodu z jednej časti dňa do druhej. V Anglicku pijeme preto, že sme s prácou skončili. Suriovia pijú, pretože s ňou začali.

Keď to celé vezmeme z iného konca, Margaret Thatcherovú nepochovali so všetkými jej pohármi na víno a zásobou alkoholu, ktorá by bohato vystačila menšiemu obchodu. Myslíme si, že to je normálne. V skutočnosti by sme považovali za divné, keby ju s tým všetkým pochovali. Ale to my sme tí čudáci, podivíni, excentrici. Po väčšinu známych dejín ľudstva politických vodcov pochovávali so všetkým, čo potrebujú na dobrú posmrtnú chľastačku. To sa tiahne až ku kráľovi Midasovi, do preddynastického Egypta, k šamanom starovekej Číny, a ako inak, k Vikingom. Dokonca aj tí, ktorí už dávno prestali dýchať, sa radi z času na čas strieskajú – veď sa len opýtajte kenského kmeňa Tirikiov, ktorí chodia hroby svojich predkov polievať pivom. Pre istotu.

Opitosť je takmer univerzálna. Takmer každá kultúra na svete má alkohol. Jediné, ktoré sa k alkoholu nestavali príliš nadšene – Severná Amerika a Austrália, boli kolonizované takými, ktoré to mali opačne. A v každom čase a na každom mieste predstavuje pitie alkoholu niečo iné. Môže to byť oslava, rituál, zámienka na bitku, spôsob rozhodovania alebo schvaľovania zmlúv a tisíc ďalších zvláštnych praktík. Keď mali starí Peržania spraviť dôležité politické rozhodnutie, diskutovali o ňom dvakrát: raz opití a raz triezvi. Ak v oboch prípadoch dospeli k rovnakému záveru, konali.

Práve o tom je táto kniha. Nie je o alkohole ako takom, ale o opitosti: o jej nástrahách a bohoch. Od Ninkasi, sumerskej bohyne piva, až po štyristo opitých kráľikov v Mexiku.

Rád by som však poznamenal niekoľko vecí, predtým než začneme. V prvom rade ide o *stručné* dejiny. Úplné dejiny opitosti by boli úplnými dejinami ľudstva a vyžadovali by príliš veľa papiera. Namiesto toho som sa rozhodol vybrať určité body v histórii, aby sme videli, ako sa ľudia opíjali. Ako to vlastne vyzeralo v salóne na divokom západe alebo v stredovekej anglickej krčme, alebo na gréckom sympóziu? Keď staroveká Egypt'anka chcela ísť na pohárik, čo presne robila? Samozrejme, každý večer je iný, ale dobrá, hoci možno trochu hmlistá predstava sa predsa len dá získať.

Historické knihy nám rady hovoria, že ten a ten bol opitý, ale nevysvetľujú podrobnosti pitia. Kde sa to stalo? S kým? Kedy počas dňa? Pitie bolo vždy obklopené pravidlami, ale tie sa len zriedka zapisujú. V dnešnej Británii napríklad, hoci na to neexistuje žiadny zákon, úplne každý vie, že sa nemá piť predpoludním s výnimkou toho (z nejakého zvláštneho dôvodu), ak ste na letisku alebo na kriketovom zápase.

Ale niekde uprostred pravidiel je bezuzdná opitosť. Anarchistka na koktailovej párty. Ona (myslím, že je to ona, božstvá pitia zvyčajne sú) je tá, ktorú chcem sledovať. V ideálnom prípade by som ju chcel zatknúť a urobiť jej policajnú fotku, ale nie som si istý, či je to možné. Aspoň by som vtedy, keby sa ma ten zvedavý mimozemšťan opýtal, čo to tá opitosť je, mal čo ukázať.

D. TENIERS. F.

Prvá kapitola:

Evolúcia

*Ako vieme, každý zákon prírody
v podstate vždy rozumný a triezvy bol,
preto vôbec nie je dielom náhody,
že v prírode nachádzame alkohol.
Alkohol má v sebe každý strom aj kerík,
príroda má svoju pravdu odvekú:
Alkoholu nevyhne sa vôbec nik –
svoje miesto má aj v každom človeku.*

A. P. Herbert (1956)

Najprv sme boli pijani, až potom sa z nás stali ľudia. Alkohol sa vyskytuje prirodzene a vždy to tak bolo. Keď sa pred nejakými štyrmi miliardami rokov začal život, v prvotnom vývare si veselo plávali jednobunkové mikróby, živili sa jednoduchými cukrami a vylučovali etanol a oxid uhličitý. V podstate čurali pivo.

Našťastie, život pokročil a my sme dostali stromy a ovocie, ktoré, ak sa nechá zhnit', celkom prirodzene kvasí. Kvasením vzniká cukor a alkohol a ovocné mušky ho vyhľadávajú a hltajú. Nie je známe, či sa ovocné mušky opíjajú spôsobom, ktorý by sme my ľudia vedeli pochopiť'. Žiaľ, nie sú schopné hovoriť', spievať', ani šoférovať'. S istotou vieme jedine to, že ak krutá a opovrhlivá samička odmietne romantické návrhy samčeka, ten dramaticky zvýši svoju spotrebu alkoholu.

Nanešťastie pre zvieratá, alkohol sa nevyskytuje prirodzene v takom množstve, aby sa dala zorganizovať poriadna párty. No,

niekedy áno. Pri Paname sa nachádza ostrov, kde vrešťan plástikový môže spokojne hodovať na opadaných plodoch palmy (4,5 % objemu alkoholu). Tieto opice začnú byť najskôr bujaré a hlučné, potom sa začnú ospalo potácať a niekedy zo stromu spadnú a zrania sa. Ak príjem alkoholu upravíte na ich na telesnú hmotnosť, môžu sa dostať cez ekvivalent dvoch fliaš vína za tridsať minút. Ale to je zriedkavý prípad. Väčšina zvierat jednoducho nemá naporúdzi dost' alkoholu, ak ich teda nechytí nejaký láskavý vedec a nezačne ich napájať v laboratórnych podmienkach.

Opité zvieratá sú celkom zábavné a človek sa neubráni podozreniu, že vedci, ktorí trávajú svoj čas starostlivou prípravou experimentov, aby zistili, ako alkohol ovplyvňuje mozgy a správanie našich štvornohých príbuzných, sa pri tom po celý čas tíško chichocú. Čo sa stane, keď dáte potkanovi pohárik alebo dokonca neobmedzený prísun alkoholu? Čo sa stane, keď dáte celej kolónii potkanov k dispozícii bar zadarmo?

No, v skutočnosti sú potkany celkom civilizované. Hoci nie prvých pár dní. Počas prvých pár dní sa tak trochu zbláznia, ale potom sa väčšina z nich uspokojí s dvoma drinkami denne: jeden tesne pred kŕmením (čo vedci označujú ako koktailová hodinka) a druhý tesne pred spaním (pohárik na dobrú noc, my by sme povedali šľáfrunk). Každé tri alebo štyri dni dochádza k nárastu spotreby alkoholu, keď sa všetky potkany stretnú na malých potkaních večierkoch. Znie to celé dost' idylicky a určite vám nezazlievam, ak teraz ľutujete, že ste sa nenarodili ako potkan. Musíte si však uvedomiť dve veci: po prvé nie všetky potkany majú to št'astie, že sa na nich experimentuje v laboratóriu, a po druhé existuje aj temná stránka potkanieho pijanstva. Kolónie potkanov majú zvyčajne jedného dominantného samca, kráľa. Kráľ potkanov je abstinent. Najvyššiu spotrebu alkoholu majú samce s najnižším spoločenským postavením. Pijú, aby si upokojili nervy, pijú, aby zabudli na starosti, pijú, zdá sa, lebo sú neúspešní.

A to je jeden z najväčších problémov pri snahe študovať chľastanie zvierat. Je veľmi stresujúce byť zavretý a znášať šťuchanie a skúmanie, takže úbohé zviera prijme akékoľvek omamné látky, ktoré mu

dáte. A aby sme boli spravodliví, fungovalo by to aj opačne. Keby mňa chytila svorka orangutanov, ktorí by ma odvliekli do korún pralesa na Borneu a ponúkali ma suchým martini, pravdepodobne by som pil jedno za druhým, v neposlednom rade aj preto, že sa bojím výšok.

Vedci preto musia hľadať rafinované spôsoby, ako podávať zvieratám alkohol bez toho, aby ich rozrušili. To platí najmä pre slony, pretože opitého slona nechcete rozrušiť za žiadnych okolností. Začne sa totiž správať násilne. V Indii sa v roku 1985 stal prípad, keď sa stádu slonov podarilo dostať do liehovaru a nedopadlo to vôbec dobre. Bolo ich 150, všetky sa poriadne opili a začali zúrivo besnieť. Zdemolovali sedem betónových budov a päť ľudí pošliapali na smrť. Úprimne povedané, už jeden opitý slon je príliš; 150 je už vážny problém.

Kontrolovaným spôsobom sa to dá robiť v prírodných parkoch či rezerváciách. Naložte pár sudov piva na korbu, odveďte ich niekam do blízkosti slonov, zložte veko a nechajte ich lognúť si. Zvyčajne dôjde k menšiemu dot'ahovaniu a veľké slonie samce si z ponuky uzurpujú väčšinu. A potom ich môžete pozorovať, ako sa potácajú a zaspávajú, a je to celkom zábavné. Dokonca ani toto však nemusí dopadnúť dobre. Jeden vedec, ktorý dovolil dominantnému samcovi, aby sa príliš pripil, potom zistil, že musí od seba odtrhnúť bijúceho sa nacenganého slona a nosorožca. Slony zvyčajne na nosorožcov neútočia, ale z piva sú agresívnejšie.

Je oveľa bezpečnejšie držať sa mravcov. Kedysi existovala teória, že mravce majú heslá. Žijú v kolóniách a nepúšťajú k sebe cudzie mravce z iných kolónií. To vyvolávalo otázku, ako vedia, kto je kto. Heslová teória bola trochu zvláštna, ale pomerne populárna medzi rozmarnými viktoriánskymi prírodovedcami, až kým ju dôkladne nevyvrátil sir John Lubbock, prvý barón z Avebury, po niekoľkých experimentoch v 70. rokoch 19. storočia:

Predpokladá sa, že mravce z určitého mraveniska majú nejaké znamenie alebo heslo, podľa ktorého sa navzájom poznajú.

Aby som to overil, niekoľkých som znečitlivel. Najprv som skúsil chloroform, ale ten bol pre ne smrteľný; a ... test som nepovažoval za uspokojujívý. Preto som sa rozhodol omámiť ich. Nebolo to také jednoduché, ako som očakával. Žiadny z mojich mravcov by sa dobrovoľne neznižil k opíjaniu. Ja som však túto ťažkosť prekonal tým, že som ich na chvíľu ponoril do whisky. Vzal som päťdesiat mravcov, dvadsaťpäť z jedného mraveniska a dvadsaťpäť z druhého, opil ich do nemoty, každého označil fliačikom farby a položil na stôl neďaleko miesta, kde sa ostatné mravce z jedného z mravenísk krmili. Stôl bol ako zvyčajne obklopený vodným jarkom, aby mi neušli. Mravce, ktoré sa krmili, si čoskoro všimli tie, ktoré som opil. Zdalo sa, že sú veľmi prekvapené, keď našli kamarátov v takom hanebnom stave, a veľmi nevedeli, čo majú so svojimi opilcami robiť, rovnako ako my. Po chvíli však, aby som príbeh skrátil, všetkých odniesli preč; cudzie mravce vzali na okraj jarku a hodili ich do vody, zatiaľ čo priateľov vzali domov do mraveniska, kde sa postupne z účinkov alkoholu vyspali. Tak je zrejmé, že vedia rozpoznať svojich priateľov aj vtedy, keď nie sú schopní dať žiadne znamenie alebo heslo.

Môže to znieť hlúpo a úsmevne, ale súvislosti medzi ľudskou opitnosťou a opitnosťou zvierat a spôsob, akým chlpaté zrkadlí hladké, v skutočnosti ovplyvnili najväčší pokrok viktoriánskej biológie. Charles Darwin si myslel, že opité opice sú smiešne. Sú. Ale on si myslel aj to, že je to dôležité. Fascinovalo ho, keď dopyčul, ako sa chytá pavian:

domorodí obyvatelia severovýchodnej Afriky chytajú divoké paviany tak, že im nechajú otvorené nádoby so silným pivom, ktorým sa paviany opíjajú. [Nemecký zoológ] videl niektoré z týchto zvierat, ktoré choval v zajatí, v takomto stave a uvádza smiešny opis ich správania a zvláštnych grimás. Nasledujúce ráno boli veľmi podráždené a sklúčené; oboma

rukami si držali boľavé hlavy a mali veľmi žalostný výraz: keď im ponúkli pivo alebo víno, s odporom sa odvrátili, ale vychutnávali si citrónovú šťavu. Americká opica z čeľade pavučiakovitých sa raz opila z brandy a už sa ho potom nikdy nedotkla, a tak bola múdrejšia ako mnohí ľudia. Tieto drobné fakty dokazujú, ako veľmi podobné si musia byť chuťové bunky opíc a človeka.

Ak, uvažoval Darwin, človek aj opica reagujú na účinky alkoholu rovnako – a rovnako potom trpia „opickou“ – musia byť príbuzní. Nebol to jeho jediný dôkaz, ale bol to začiatok v dokazovaní, že biskupi boli primáty.

A bol to aj predchodca oveľa novšej teórie o chľpatom pôvode.

Hypotéza opitej opice

Ľudia sú stvorení na pitie alkoholu. Sme v tom naozaj čertovsky dobrí. Lepší než akýkoľvek iný cicavec, možno okrem drobných vevericovitých z juhovýchodnej Ázie, ktoré sa nazývajú tany. Nikdy sa s tanami nepúšťajte do súťaže v pití alkoholu, a ak sa už pustíte, nedopustite, aby sa objem alkoholu prispôbil telesnej hmotnosti. Môžu si dať deväť pohárov vína a nič sa im nestane. Je to preto, že sa vyvinuli tak, aby prežili na kvasenom palmovom nektári. Evolúcia milióny rokov prirodzene vyberala tých najlepších tana-pijanov v Malajzii a teraz sú z nich šampióni.

Ale my sme rovnakí. Vyvinuli sme sa, aby sme pili. Pred desiatimi miliónmi rokov zliezli naši predkovia zo stromov. Prečo to urobili, nie je úplne jasné, ale je možné, že to bolo kvôli krásnym prezretým plodom, ktoré ležali na lesnej pôde. Toto ovocie obsahuje viac cukru a alkoholu. Preto sme si vyvinuli nosy, ktoré zaciťia alkohol na diaľku. Alkohol bol ukazovateľ, ktorý nás privádzal k cukru.

To vedie k tomu, čomu vedci hovoria efekt aperitívu. Pri chuti či vône alkoholu máme chuť jesť. Ak sa nad tým zamyslite, je to